



XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

O'ZBEK TILINI O'QITISHDA LINGVOSTATISTIK TAHLIL VA CHASTOTALI LUG'ATLARNING AHAMIYATI

Oydinniso Nasirdinova Dagarovna

ToshDO`TAU tayanch doktoranti

Toshkent shahri, +998977133001

oydinnisonasirdinova0@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15178857>

Annotatsiya: Muayyan tilda mavjud nutq birliklarining faolligini aniqlash til o'qitish jarayonining samaradorligini oshiradi va vaqtni tejaydi. Nutq birliklarining nutqda faollik darajasini aniqlash lingvostatistik metod orqali amalga oshadi va bu jarayonning natijalari chastotali lug'atlarning yaratilishiga sabab bo'ladi. Chastotali lug'atlar ma'lum vaqt oralig'idagi saralab olingan tanlanma matnlarda uchrovchi barcha nutq birliklarining miqdoriy natijalarini o'zida namoyon etadi.

Kalit so'zlar: lingvostatistik tahlil, chastota tahlili, chastotali lug'at, Pareto qonuni, nutqiy darajalanish.

Til o'rganishning bosh maqsadi shu tilda erkin muloqot qilish va fikr almashishdir. Bu jarayon o'rganuvchining qiziqishi, xohishi, o'rgatuvchining jarayonning tizimli va tartibli tarzda tashkil qilishi va mahoratiga bog'liq. Til o'qitish jarayonining asosini muayyan dastur, ishonchli va sifatli darslik hamda o'quv qo'llanmalari tashkil etadi. Til ko'nikmalarining shakllanishi uchun lingvistik bilim, til birliklari amalda – og'zaki va yozma nutqda voqelanishi uchun esa ma'lum vaqt talab etiladi. Turli vaqt oralig'ini qamrab oluvchi bu jarayon o'sha tilning tipologik holati – grammatik qurilishining oson va murakkab ekanligiga ham bog'liq. Biroq til o'qitishning umumiy qonuniyatlari va jarayoni tahlil qilinsa, statistik holati o'rganilsa, til o'rganuvchining amaliy natija berish muddati, til ko'nikmalaridan foydalanish olish qobiliyati deyarli bir xil mushtarak xulosalarni namoyon etadi. Bu borada olimlarning kuzatishlari shuni ko'rsatadiki, o'rganayotgan tilga oid 2500 ta so'zni bilish o'rganuvchi kundalik vaziyatlarda o'zini ifoda etishi va mahalliy aholi bilan ravon muloqot qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, insonlar kundalik nutqda har qanday tilda o'rtacha 1000 ta so'zdan foydalanishi aniqlangan. Faol 2500 ta so'zni bilgan kishi 95% o'qish va 85% yozish layoqatiga ega bo'ladi.¹ Bunday natijani reallashtirish uchun esa o'qitish jarayoniga olib kirilgan so'zlarning faolligi, ya'ni amaliyotda qo'llana olish darajasining yuqoriligini hisobga olish muhimdir. Til

¹ Jolie Laide. German-English Frequency Dictionary Essential Vocabulary. – Hong Kong: "First Publishing", 2016. P 5.



XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI *mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani*

birliklarining nutqda qo'llanish darajasini aniqlash o'z-o'zidan ularning chastotasini aniqlash va uning natijalariga bog'liqdir. Shu sababli dunyo tillarining ommalashuvi – keng ko'lamda o'rganilishi ma'lum til chastota lug'atlari mavjudligi hamda nutq birliklarining faol va nofaollik ko'rsatkichi asosida nutqiy darajalanishini ko'zda tutadi.

Tilni lug'at tarkibi, grammatik birliklar va qonuniyatlarni nutqdagi faollik darajasiga ko'ra maqsadli o'rgatish jamiyatda samaradorlikning yetakchi tamoyili– “Pareto” qonunining nazariy va amaliy tilshunoslikka teng joriy qilinganligini ifoda etadi. “Pareto” prinsipi (Pareto qonuni) sifatida ham tanilgan 80/20 prinsipi italiyalik iqtisodchi Vilfredo Paretoning kuzatishlariga asoslanadi. U hayotning ko'p sohasida natijaning taxminan 80 foiziga sarflangan harakat yoki sababning 20 foizi asosida erishiladi degan fikrni ilgari suradi. Bu prinsip turli soha, jumladan, biznes, ta'lim, fan, vaqtni boshqarish va boshqa sohalarda keng qo'llanishi mumkin. Bu maksimal samaradorlikka erishish uchun diqqatni eng muhim va samarali vazifalarga qaratishga yordamlashadi”.² Buni til o'rganishga ham tatbiq qilish mumkin. Jumladan, chet tilini 95 %ini tushunish – ravon gapirish va o'qish uchun ba'zida uch oylik muddat, ba'zida 98% tushunishga erishish uchun esa 10 yil kerak bo'lishi ham mumkin. Pareto qonunining til o'rganishda joriylanishi eng faol nutq birliklarini saralash maqsadida chastotali lug'atlarni yaratishni taqozo etadi.

Dunyo tajribasida chastotali lug'atlar til o'rgatishga asoslangan dasturlar va darsliklarning joriylanishida muhim ahamiyatga ega. 1958-yilda M.West tomonidan ingliz tilidagi so'zlarning chastotasini aniqlanadi va eng faol 2000 ta so'zli lug'at yaratildi. Bu lug'at keyingi chastotali lug'atlarning yaralishiga asos bo'ldi va til o'qitishda qiymati va qimmatini baland manba sifatida baholandi.³

Tilshunoslikda lingvostatistik tahlillar va ularning natijasida yaratilgan chastotali lug'atlarning tarixi va turli maqsadlarda amalga oshirilganligi haqida quyidagi ma'lumotlar ham ahamiyatli: “Tilshunosligimizda ushbu metodning qo'llanishi leksikografik ishlarni yangi pog'onaga olib chiqdi. I.A.Kissen tomonidan yaratilgan birinchi chastotali lug'at o'qituvchilar uchun ham muhim qo'llanma bo'lib qoldi. Bu metod o'zbek tilshunosligida yozuvchilik leksikografiyasining takomillashuviga sabab bo'ldi. O'zbek leksikografiyasining bu yo'nalishi S.Rizayev,

² Mengliyev B., Hamroyeva Sh va b. 80/20 til, adabiyot, ta'lim. Jamoaviy monografiya / Toshkent: “Dimal” nashriyoti, 2024. 29-b.

³ Терентьева И. А. Практическое применение семантического частотного словаря в обучении английскому языку // Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурного коммуникация. – Россия: 2014. 121-123-с.



XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

N.Bo`ronov, R.Qo`ng`urov, S.Karimov va Sh.Mahmatmurodov tomonidan yaratilgan lug`atlar hisobiga kengayib bordi.”⁴

O`zbek tilshunoslaridan S.Muhamedov lingvostatistik usuldagi birinchi tarjiba sifatida 1982-yilda tuzilgan “O`zbek tilining alfavitli-chastotali lug`ati” shu davrda yig`ib olingan gazeta materiallari asosida tildagi leksik va grammatik o`zgarishlarni aniqlash maqsadida yaratdi.⁵ Bunda umumiy 20 ming so`zdan iborat publitsistik nutq uslubiga oid matnlar yig`ilgan, leksik birliklar va so`zshakllarning chastotasini aniqlashga e`tibor qaratilgan. So`zning nutqda qo`llanishiga ko`ra faol (aktiv) va nofaol (passiv)ligi “ko`pdan kanga tomon” darajalanmagan, faqatgina qo`llanish chastotasi raqamli tahlillar asosida alifbo tartibida qayd etilgan.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, til o`qitishda chastotali lug`atlar o`qituvchi va o`quvchilar uchun bu jarayonni optimallashtiradi hamda quyidagi afzalliklarni tadqim etadi:

- a) O`quv va didaktik materiallarni tanlashda yordam beradi;
- b) O`quv jarayoniga oid zarur so`z boyligini aniqlashga ko`maklashadi;
- c) Grammatik qonuniyatlarni tartibli tizimlashga – faol morfologik birliklar, so`zshakllarni ajratib olishga asos bo`ladi;
- d) O`quvchilarni bilim faolligi va samaradorligini oshiradi, vaqtini tejaydi;
- e) Nutq birliklarining ma`lum vaqt oralig`idagi faollik darajasini aniqlaydi, ularni til bilish ko`nikmalarini baholash dasturi mezonlariga ko`ra darajalanishini yuzaga keltiradi.

Til o`qitishdagi yangi yondashuvlarning asosi sifatida amalga oshiriladigan lingvostatistik tahlil va uning natijasi bo`lgan chastotali lug`atlar til korpusi va kompyuter lingvistikasiga oid tadqiqotlar bilan yondosh jarayonlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mengliyev B., Hamroyeva Sh va b. 80/20 til, adabiyot, ta`lim. Jamoaviy monografiya / Toshkent: “Dimal” nashriyoti, 2024. – 204 b.
2. Jolie Laide. German-English Frequency Dictionary Essential Vocabulary. – Hong Kong: “First Publishing”, 2016. P 359.
3. Muhamedov S. O`zbek tilining alfavitli-chastotali lug`ati. – Toshkent: “Fan”, 1981. – 111 b.
4. Xadjimusayeva N. “Orzigul” dostonining statistik, semantik, stilistik va lingvopoetik tadqiqi. Fil.f.f.diss. – Jizzax, 2020. – 175 b.

⁴ Xadjimusayeva N. “Orzigul” dostonining statistik, semantik, stilistik va lingvopoetik tadqiqi. Fil.f.f.diss. – Jizzax, 2020. 13-b.

⁵ Muhamedov S. O`zbek tilining alfavitli-chastotali lug`ati. – Toshkent: “Fan”, 1982. 5-b.



**XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION
YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI**
mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

5. Терентьева И. А. Практическое применение семантического частотного словаря в обучении английскому языку // Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурного коммуникация. – Россия: 2014. 121-123-с.